

XX.

A háromszázados jubileumhoz.

E kötet első iveri már ki voltak nyomva a f. évi augusztus hó 30 és 31-dik napjain Tordán tartott közönséges zsinati szent gyűlés előtt, melyhez háromszázados évfordulati ünnepélyünk központi, vagy főrésze volt kötve; ez okból első cikkünkhez kiegészítésül itten kell utólagosan pótolnunk ez emlékezetes zsinat leírását. Arra nem számítottunk, hogy a benső lelki örömnél azt az átható nyilatkozatát, s azt az élénk lelkesültséget, mely e népes gyűlést a jelenvoltak előtt felejthetetlené tette, elég híven festhessük, hiszen az élet legszébb jelenetei legkevésbé visszaadhatók! mindazáltal az utódok iránti kötelességünk, ha csak röviden s gyenge vonásokkal is, leírni egy oly ünnepélyt, hol egy hazai hitfelekezet, három száz év sanyarúságát felejtve, talán először fejezhette ki szívének örömét hangosan, tartózkodás nélkül. De szép volt ez ünnepély azért is, mert az ünnepelő iránt a hazai többi felekezetek testvéries érzülete oly nemesen nyilatkozott, miként az Európában talán ma is páratlan jelenség, s ennyiben e sorok egy hazai szélesebb érdekű történeti tény is jelölnek.

A zsinat megnyitását megelőző napon aug. 29-kén, délután, több szekérből álló díszes kísérettől követve, K r i z a János, érdeemes püspökünk, kit útközben is a túriak és komjátszegiek megyei szolgabíró, C s i p k é s Albert, vezetése alatt üdvözöltek, Torda felé közeledvén, a Dobogón lovas banderium által fogadtatott, melynek élén Torda főhadnagya (polgármestere), S z i g e t h i Cs. Sándor, üdvözölte, a város örömét fejezvé ki, hogy e nevezetes ünnepély kebelében határozottatott megtartatni; s egyszersmind ígérte, hogy a város lakói valláskülönbség nélkül versenyeznek a vendégek szives fogadásában. A püspök ur hosszu, megható beszéddel felelt.

A harangok minden toronyban zúgtak. A díszmenet, kocsik s lovasság hosszu sora közeledett a városhoz, s az utczákon üdvözölő nagy sokaság közt haladt végig. Püspök úr szállására érvén, a városi tisztség ugyancsak a főhadnagy vezérlete alatt, nyomában a

megyei hatóság érdemes főispánja, b. K e m é n y Györggyel élén, tisztelegtek nála; majd az aranyos-torda egyházköri belső emberek, s az Erdély minden részeiből érkezett egyházi tanácsosok serege tette tiszteletét. Az üdvözlő beszédek mindenike örömmel s lelkesedéssel volt teljes. A világi elnökök: Káli N a g y Elek és Harczói G á l f a l v i Imre, főgondnok urak, ugyszólván incognitó már dél előtt megérkeztek. A tisztelgők által most szintén üdvözöltettek.

Ezután régi szokás szerint templomba siettek, hálát adni a Mindenhatónak, hogy a gyülekezetet özszejöni segítette. Ez alkalommal helybeli pap, A l b e r t János, mondott szívből fakadt imát.

Estve a város önként világított, s az utcákat a vendégsereg nyüzsgése tette zajossá. Régi ismerősök, kik évtizedek óta nem találkoztak, aggastyánok, kik szorongó szívvel várták e napot, ifjak, teli szent elhatározásokkal, és egy szép női sereg, kik napokig utaztak szülőikkel, férjeikkel, hogy e gyülekezet általuk is díszesebb legyen, kereste és üdvözölte egymást száz meg száz csoportokban. A közös érzés mintegy tükrözéseül ott ragyogtak a megyeház transparentjén e szavak: „h i t s z a b d s á g, t e s t v é r i s é g, e g y e t é r t é s”. Csak késő éjjel lett nyugodt a város, mely enynyi vendéget rég nem fogadott kebelébe. A zsufolt szini előadáson ez estve aránylag igen kevesen vehettek részt.

Másnap, aug. 30-án, reggel 9 óra tájt a zsinati főtanács tagjai a középtanoda új nagy termébe gyültek özsze, hol I n c z e f i József esperest és közszónok rövid buzgó imája és a püspök ur megnyitó beszéde után, melyben a Képviselő Tanács évi működéséről, s a további teendőkről, mindenek felett a jelen háromszázados zsinat fontosságáról kimerítőleg s meghatólag szólott, — a tanácskozások megkezdődtek.

Megnyilván a gyűlés, elnöklő főgondnok, K. Nagy Elek úr indítványára a zsinati főtanács legelsőbbben is király ő felségéhez hódolati feliratot, a magy. kir. miniszteriumhoz s gr. Péchy Manó erdélyi királyi biztos urhoz bizalmi nyilatkozatokat határozott egyhangu lelkesedéssel küldeni. A kir. biztos úr erről táviratilag értesítettvén, szives előzékenységgel azonnal viszont üdvözölte a zsinati szent gyűlést.

Ez után az erdélyi ev. lutheránusok főconsistoriumának német nyelven irt következő testvéries üdvözlete olvastatott fel:

Főtisztelendő zsinat!

Hírlapokból értesültünk, hogy a testvér unitárius egyház törvényes fennállásának háromszázados ünnepét Tordán e napokban tartandja.

E komoly ünnepélynek napja s azon nagy elv, mely ennek alapját képezi, a mi Urunk és Mesterünk evangéliomának világosságában újra született egész egyházra nézve mély jelentőségü.

Ez az ünnepély azon mélyen erkölcsös szellemre emlékeztet, mely hazánk törvényhozásában a valódi krisztusi alapelvet, a lelkiismeret szabadságát elismerésre és törvényesen érvényre emelte, oly időben, melyben más országokban Bertalan-éjeket ünnepeltek!

Hálával kell eltelnünk apáink iránt, a kik éppen 300 évvel ezelőtt Tordán hozták azon végzéseket: hogy a prédikátorok az evangéliomot mindenütt szabadon prédikálhatják — kiki az ő értelme szerint és hogy senki sem szabad erőszakkal valamely egyházhoz kényszeríteni, mert a hit Isten ajándéka.

Megújítja ez ünnep emlékünkből azt, hogy hazánknak egyenjogú egyházai, századokon át és mindig mikor csak saját szellemüket követhették, mily testvéries egyetértéssel törekedtek az Úr által kijelölt szent cél felé!

Azért mi is bensőleg részt veszünk az önök lélekemelő ünnepélyében, s felkérjük, hogy ez ünnepélyhez való áldás kívánásunk kifejezését, fogadják barátságosan.

Isten áldja meg hazánknak minden egyházait s engedje, hogy ezek által mind inkább jöjjön el az ő országa.

Szebenben, aug. 29-én 1868.

Dr. G. D. Teutsch,
superintendens.

G e b b e l F e r e n c z,
az egyh. főtanács titkára.

Zsinati szent gyűlésünk különös örömmel vette e meglepő üdvözlöt egy hazai protestáns testvér felekezettől, melylyel három száz év viszontagságait együtt élte át. Ha voltak idők, mikor a mostoha viszonyok olykor hidegséget s tartózkodást gerjesztettek közinkbe, annál többre becsüljük ez alkalmat, midőn szerető jobbjukat nyújtják felénk, s ez által ünnepélyünket egy kedves és felejthetetlen benyomással gazdagabbá tették. Legyenek meggyőződve lutheránus testvéreink, hogy barátságukat becsülni tudjuk s szívből viszonzozzuk. — Gyűlésünk sietett is válaszolni ez üdvözlötre, s e választ szintén közöljük.

Főtisztelendő Consistorium!

Azon testvéries indulat, melynek a főtisztelendő Consistorium, a lelkiismeret szabadsága törvényes biztosítása háromszázados évfordulója emlékére tartott ünnepünk alkalmából, f. évi augusztus 29-ről e zsinati gyűléshez intézett atyafiságos levelében kifejezést adni méltóztatott, felette kellemesen lepte meg zsinatunkat.

Kedves volt a kifejezett testvéries indulat nekünk, mert meggyőződést nyújtott, hogy a főtisztelendő Consistorium bensőleg és vallásos kegyelettel osztozik jelen örömnépünkben, melyen hálákat adunk, hogy a mindenható Isten hazánknak törvényhozását már ezelőtt 300 évvel a felvilágosodottság oly dicső fokára emelte, hogy a hit és lelkiismeret szabadságát országosan, törvényhozás útján biztosította.

De kedves volt a testvéries indulat kifejezése nekünk azért is, mert biztosított minket: hogy a főtisztelendő Consistorium, velünk együtt, ma is azon türelmességi elvnek hódol, mely hazánknak törvényhozását ezelőtt 300 évvel jellemezte, s a mely elvet ezután is szorosán szem előtt tartva és követve — meggyőzésünk szerint — egyedül juthatnak el hazánk különböző hitfelekezetei az egymás között való csendes és nyugodt megférkezésre és békés együtt élésre; s egyedül eszközölhetik sikeresen — habár különböző úton is — az erkölcsi élet közös előmozdítását és Isten országának elközeledését.

Fogadja a főtisztelendő Consistorium vallásközönségünk ünnepélye alkalmából kifejezett testvéries indulatáért és szives részvéteért zsinatunk legmelegebb köszönetét s meg nem szünő atyafiságos indulatunk biztosítását. Melylyel maradtunk

A főtisztelendő Consistoriumnak

Az erdélyi unitárius vallásközönség Zsinati gyűlésének Tordán 1868-ban aug. 30-án tartott üléséből.

Káli Nagy Elek,
főgondnok.

tisztelői

K r i z a J á n o s,
püspök.

P a p M ó z e s,
egyh. főjegyző.

Most egy más megható s egyszersmind a jövővel szemben erkölcsileg bátorító jelenség következett. Egyházunkat anynyi megpróbáltatások között, hívei vallásos mély buzgósága mellett, kiapadhatatlan áldozatkészsége tartotta fenn. Ime, ez alkalommal sem hiányoztak az áldozatkész lelkek. Négyen t i z e z e r forint alapítványt jelentettek bé egyházi s iskolai czélokra u. m. B e r d e M ó z e s belügyminiszteri osztálytanácsos, a kolozvári unitárium collegiumban tanuló rokonai vagy ezek hiányában más szegény tanulók élelmezésére 1000 ftot; K e l e m e n B é n j á m i n, áldozatkészségéről ismert hitrokonunk, a.) kolozsvári iskolánkban tanuló szegény ifjak élelmezésére 500 frt. tőkét s évenként 25 véka búzát, b.) Angolhonba küldendő ifjaknak az angol nyelvben léendő önkiképzésök elősegítésére 2000 ftot, c.) a szentmihályi népiskola részére 200 frtot, d.) a vargyasi népiskola részére szintén 200 frtot o. é.; P a g e t K á r o l y n é, néhai veje; P a g e t O l i v é r, ifjan elhunyt hitrokonunk emlékére 4000

frtot; Özv. Fejér Mártonné, néhai férje, a mindnyájunk előtt felejthetetlen Fejér Márton emlékére 2000 frtot. — Ezen kívül felhozatott, hogy Sz. Keresztúri középtanodánk épületének tizenkét új szobával való megtoldására, nem számítva a nagy mennyiségű anyagokat, készpénzben hét ezer forintnyi adomány gyűlt össze. A zsinati gyűlés hálás köszönetét jelentette ki mindazon hitrokoninknak, kik szentegyházunk iránti buzgóságukat ily jelentékeny tények által is bizonyították; e jótékonyságot a zsinati főtanács maga részéről azzal fejezte bé, hogy száz falusi iskolának földrajzi térképeket ajándékozott, mindeniknek 8—8 nagy lapot. És kiállításba tétetett a reménylendő állami segély megkapásával a püspök s tanárok szűk fizetéseinek javítása, s a belső embereken s ekklezsiákon 1856 óta fekvő évi rovatalok legalább részben való apasztása.

A fennebbiek részben a délutáni gyűlésen történtek, a midőn az angol unitáriusok képviselője, T a y l e r J á n o s J a k a b, a Londonban levő „Manchester New College“ nevű unitárius theol. akadémia érdemes igazgatója is bémutatattott, ki is szívesen üdvözöltetvén, érdekes latin beszédben tolmácsolta a maga s a nagybritániai unitáriusok testvéri érzelmeit s szerencse kívánatait. „Miután a kölcsönös szabad kereskedés által“ — így végzé beszédét — „valamint a mi hazánk, úgy az önöké is, a mint reményem, gazdagabbá és hatalmasabbá lesz, lelkemből óhajtom, hogy áldásos szellemi viszony keletkezzék jövőben közöttünk, hogy habár egymástól elszakítva, de céljainkban és törekvéseinkben egyesülten teljes erőnk-ből munkálhassunk a valódi szabadság megalapítására, polgártársainknak a miveltségben, tudományban és erkölcsben való haladására, s a valódi keresztény szellem ápolására és terjesztésére. Egerszersmind átadta a „Britt és Külföldi Unitárius Association„ írásbeli, latin nyelven szerkesztett üdvözlő levelét, mely magyarra fordítva a következő:

A magyar unitáriusok Tordán öszszegyűlt zsinati gyűlését, egyházi létezésök háromszázados ünnepélyén, a Britt és Külföldi Unitárius Egylet Tagjai, 1868 jun. 3-án Londoban tartott negyvenharmadikünnepélyes évfordulati gyűlésükből, testvéri szeretettel üdvözlik.

Örvendünk, kedves Testvéreink a Krisztusban, hogy veletek, a legrégibb unitárius egyház utódaival, a jó barátságot ismét megújíthatjuk.

Szent érzelmekkel örvendünk azon, hogy ti és őseitek három századon át a keresztény igazságnak, a mint azt megismertétek, a legszilárdabb hívei voltatok, és hogy sokáig elnyomott s rongált Egyházatok, Isten kegyelméből végre szabaddá és sérthetlenné lett, s hit, remény és szeretet által ma is virágzik.

Az általatok megüendő vallásos ünnepélyt részvevő figyelemmel kísérik. Jól tudjuk, mily gazdag Egyházatok ősi és történelmi emlékeiben. Örömmel hallottuk, hogy ez ünnepélyetek kedvező időben, hazátok barátai által idvezelt jelenségek között történik.

Mi ugyanis, egy szabad és jól rendezett ország polgárai, teljes szívünkben szerencsétünk titeket, hogy a Magyar királyságnak viszont helyreállításával, törvényes jogaitokat valahára visszanyertétek. Igen nagy szerencse, hogy ügyeitek e kedvező fordulásban hitfeleitek közül többben, mint erről minket értesítétek, részint tanácsaikkal a hon gyűlésén, részint a tudományok mezején, a haza javára szolgálnak.

Nem kisebb öröm ránk nézve az az értesülés, hogy újjászületett hazátokban minden vallás szabad gyakorolhatása a polgári szabadsággal egyenlő lépést tart, és hogy a köztetek lakó zsidók, Istennek őse népe, a tőlök eddig megtagadott jogok valahára részeseivé lettek.

Nagy örömmel hallottuk, miképp főgondotok oda irányul, hogy Iskolák és Könyvtárak alapítása, felsőbb Tanintézetetek gyarapítása s tökéletesítése által, hazátoknak a műveltségben, tudományban, erényben való előhaladását egész erőttel gyámolítsátok.

Teljesen meg vagyunk győződve, Testvéreink, hogy Isten a hosszú időkön át nyomorgatott és tiprott Egyházatokat enynyi ideig azért tartotta meg, hogy szőlőjében jó dolgot műveljete. Törekedjete megmutatni a népnek, mily szép gyümölcs az, melyet a tiszta és bé nem szennyezett vallás terem.

Hálattal szívvel fogadtuk azon óhajtasotokat, vajha az angol unitáriusok közül is valaki lehetne jelen a ti ünnepélyetekben, ennél fogva szeretett barátunkat, tisztelendő T a y l e r J á n o s J a k a b tudort, a Londonba áttett Manchesteri Új Collegium igazgatóját s egyszersmind tanárát örömmel biztuk meg azon tiszttel és kötelességgel, hogy Egyletünk képét tinálatok viselné. Nem kételkedünk azon, hogy keresztényi vendégszeretettel fogadjátok őt, nem csak mint magunk képviselőjét, hanem önmagáért is, mint kiválóan tudományos, s igaz keresztényi lelkületű férfiut. Felkértük őt hogy biztosítson titeket arról, hogy minő jó indulattal fogadtuk azon szép jellemű és tehetségű ifjakat, a kik tudományuk gyarapítása czéljából Londonba jöttek, s menynyire kedves lelkünknek az a gondolat, hogy mi veletek és másokkal együtt, a kik az ó és új világban Isten szolgálói, azon ügy mellett munkálkodunk.

Buzgó imával kérjük az egyetlenegy Istent, kinek fia a Jézus Krisztus által hívei vagyunk, hogy a munkában, melyben mint a Keresztény Egyház tagjai buzgólkodtak, segítsen titeket s tegyen boldogokká, és kiertartó hűségtek által sok lelkek vezéreltessenek az isteni igazság megis-

merésére s Istennek tiszta szívvél s feddhetetlen étellel való tiszteletére.

Gual. Carolus Vennig,
Aerarius.

Thomas Madge.

Henricus Ierson, A. M.

Thomas L. Marshall.

Johannes T. Hart.

Alfredus Lawrence.

Edvardus J. Nettlefold.

Carolus Hill.

Stephanus S. Tayler.

Josephus T. Preston.

David Martineau.

Isaacus S. Lister.

Robertus Brook Aspland,

Robertus Spears.

Gulielmus J. Lamport. Praes.

Georgius Buckton.

Gulielmus Lawrence.

Jacobus Klarkelawrence.

Johan. Bowring, LL.D.F.R.S.

Socius R. S. L. Hungariae.

Henricus S. Bicknell.

Sydney H. Walterlow.

Jacobus Heywood, F.R.S.

Gulielmus P. Price.

Samuel Scharpe.

} Scribae.

Ugyancsak Tayler ur nyújtotta be a következő eredetileg szintén angol nyelven írt üdvözlő iratot is:

Egyhangulag elfogadott határozat a nyugati falvak unitárius missiói társulatának Wakefielden Jun. 10-én 1868. tartott évi gyűléséből.

Örömmel hallottuk, hogy unitárius testvéreink Erdélyben háromszázados emlékünnepét szándékozzák megülni vallásos egyenjogosultságuknak e fejedelemségben. Rokonszenvvel s csodálattal tekintjük a szilárdságot, melylyel három századon át, anynyi kellemetlenség s gyakori üldözés mellett is, őseik vallásához ragaszkodtak. Szerencsétlétjük őket polgári s vallásos szabadalmaiknak a közelebbi politikai esetek által okozott visszanyerésében; s a legforróbban óhajtjuk, hogy azon jóllét, melyet most élveznek, állandó legyen, hogy Egyházaik virágozzanak s hogy egyszerű, észszerű és szent íráson alapult hitök minél tovább terjedjen.

Brigg Archibald,

a gyűlés elnöke.

Megemlítjük itt, hogy az „Amerikai Unitárius Association“ szintén képviseltetni akarta magát háromszázados zsinatunkon, s erre fel is kérte akkor Párisban levő egyik tagját, Dr. Hedge urat, ki azonban nem jelenhetvén meg a nevezett ünnepélyre, az Amerikai Unitárius Associatiótól, a zsinat eloszlása után pár nappal a következő magyar nyelven írt s általunk csak stylusában javított üdvözlő irat érkezett:

Boston, Mass, Julius 4-én 1868.

A magyar unitáriusok püspökének és Képviselő Tanácsuk tagjainak.
Keresztény testvérek!

Az amerikai unitárius társulat végrehajtó commitéje nevében engedjék meg, hogy szives üdvözlőnként küldjük önöknek, és fejezzük ki

azon mély érdekeltséget, melyet háromszázados ünnepélyük közeledtével érezünk. Ezen fiatal köztársaságban, háromszáz esztendő roppant epochának tetszik nekünk. Sokkal meszszebb megy az, a mi, mint nép, fennállásunk legrégibb kezdeténél, és mi mély tisztelettel szemléljük az önök intézményét, mely oly régi történettel dicsekedhetik.

Azonban nem csupán a régiség az, mi az önök történetét oly érdekessé teszi előttünk. Mert ezen kívül 1-ör mi örömmel emlékszünk meg, hogy az önök Egyháza régóta egyenlő politikai jogokat élvezett a többi elismert Egyházakkal, biztosítván azt a helyet és elismerést, melyet más nemzetek még most is megtagadnak az unitárius névtől, és így Magyarországa a dicsőség, hogy a kereszténység más nemzeteit szabadelvűségben megelőzte.

2-or Benső rokonszenvvel emlékszünk meg azon küzködésekről is, melyeket kiállottak, midőn közelebbi időkben is szabadságuk megtámadtatott. Midőn ezeket meggondoljuk és felújítjuk emlékünkből szilárd ragaszkodásukat hitökhöz, saját megpróbáltatásunk csak csekélynek látszik, és az önök példája által ösztönöztetve érezzük magunkat, hogy buzgóbban működünk mint eddig tettük.

3-or Megelégedéssel tekintünk jelenleg a fényesebb kilátásokra, melyek önök előtt megnyílnak. Üdvözöljük önöket azon reményteljes körülmények alkalmából, melyek alatt történetük ez új szakát megkezdik. A keresztény felebarátiság jobb kezét nyújtjuk önöknek, és örömmel ajánljuk fel közreműködésünket, ha valami módon egyesíthetjük törekvésünket az önökével ama nagy czél elérésére, melyre önök is, mi is, kötelezve vagyunk.

Mivel nem tudjuk, hogy mi tényleg módon szolgálhatnánk önöknek, vagy vehetnénk részt munkálkodásukban, bátorkodunk egy ajánlatot tenni. Mi tudjuk, hogy az önök irodalma mily nagy szolgálatot tett nekünk. A „Lengyel Testvérek“ (Fratres Poloni) írásai könyvtárainkban a legbecsessebb theologiai értekezések közt foglalnak helyet, és örvendeni fogunk, ha az így nyert szolgálatot viszonzhatjuk az által, hogy legjelesebb íróink gondolatait küldhetjük önöknek. Ugy tetszik nekünk, hogy hasznos szolgálatot tennénk, ha a Dr. Channing és más írók munkáit Európa különböző nyelveire lefordítanók. Ennélfogva tisztelettel kérjük, értesítsenek, hogy vajjon egy ily vállalat segitene-e a mi czélunkat az önök országában, és vajjon önök közre adhatnák-e ezen munkákat, ha elküldenők. A mi szándékunk az, hogy válogatott értekezéseket bocsássunk ki magyar, német és zsidó nyelven, ingyen való szétosztás végett, meglevén győződve, hogy ily gondolat kicserélés nem lenne haszon nélkül. Önök természetesen sokkal jobban tudják mint mi, hogy vajjon ez segitene-e, és ezért az önök ítéletére bizzuk egy ily vállalat czélszerűségének eldöntését. Értesítjük egyszersmind arról is, hogy társulatunk havi közlönyét (Montly Journal) a legnagyobb örömmel megküldjük mindazon papjaiknak, a kik ezt ójajtják, a mely tudósítani fogja a mi felekezetünk elhaladásáról és tevékenységéről Amerikában.

Egyébiránt bármí történjék ez irányban, nem késünk szívből jövő üdvözetünket küldeni ezen nevezetes alkalomra. Vajha valósítanak a jövő esztendők az érett gyümölcsök bő aratása által három száz esz-

tendei hű munkálkodás várakozásait. Vajha a szabad kereszténység diadala áldás forrása lenne az önök munkálkodása által, az önök országára.

A keresztény testvériség szellemében szíves tisztelettel

L o w e K á r o l y,

az amerikai unitárius társulat titkára.

Mínt hogy a zsinati főtanácsi ülések mind az első, mind a második nap aránylag rövidek voltak, az idő nagyobb részét az ünnepély természetéhez képest, a templomi szertartások, közebédek s egyéb társas együttlét vevén igénybe: a halasztható tárgyak a közelebbi főtanácsi gyűlésre hagyattak; s a mi az előadottakon kívül ezen zsinati főtanács ülésein történtek, azokból még csak kettőt említünk meg. Egyiket azt, hogy a magyar kir. miniszterium a folyó 1868-ik évre az országgyűlés elé terjesztett költségvetési javaslatában, midőn a többi egyházakat bizonyos összegekkel ajánlta segélyezni: az unitárius egyházzal megfélejtkezett (tett ugyan az unitáriusok segélyezésére is 3000 ftot javaslatba, de később ez összeg is kihuzatott); miért képviselő egyháztanácsunk a képviselőházhoz, K. Nagy Elek főgondnok ur pedig báró Eötvös József, cultus miniszter urhoz felterjesztést intézett. A zsinati főtanács ezen felterjesztéseket helyeselte, magáévá téve ¹⁾).

Másik említeni valónk az, hogy képviselő egyháztanácsunknak még 1867-ben 169 szám alatt cultus miniszter urhoz intézett azon kérelme következtében, hogy a cultus-miniszteriumhoz egyházi életünket ismerő, saját egyházunkhoz tartozó egyének is neveztesenek ki: B u z o g á n y Á r o n, kolozsvári főtanodánkknál történelem és magyar irodalom rendes tanára, az irt miniszteriumhoz titkárrá neveztetvén ki, ezt a főtanács megnyugvással vette, egyszer-smind megelégedését fejezvé ki nevezett tanára eddigi hivatalos működése iránt.

Térjünk most a templomi szertartásokra. A zsinat első napján d. e. az esős idő daczára nem csak a templom volt zsufolásig tele, hanem külső környezete is; a közönség nagyobb része künn maradt. Bévezetésül az e kötet elején közölt hymnus zengett el „Isen áldd

1) Lásd a felterjesztéseket az illető jegyzőkönyvben. Emlékezet okáért azt is megjegyezzük, hogy valamenynyi hazai lap felszólalt e méltatlan mellőzésért; a következmény a lett, hogy a képviselőházi pénzügyi bizottság 5000 ftot hozott javaslatba.

meg a magyart⁴ dallamra; ezután hármónia, melynek végeztével F e r e n c z J ó z s e f, kolozsvári rendes pap, és tanár tartott alkalomszerű imát és beszédet. Beszédének tárgya a hit és lelkiismeret szabadságának múltja, jelene s valószínű jövője, különös tekintettel az unitarizmus múltjára, jelenére s jövőjére. Ezt a püspöki megnyitó beszéd követte, költői szép vonásokkal festvén egyfelől a multnak viszontagságait, másfelől azt az örömet s biztató kilátást, melyekkel e zsinatot, milyent még unitárius nevet viselő keresztény soha sem ért, megünnepelhetjük. Mire A l b e r t J á n o s, tordai pap, hívott az urvacsora magasztos célját tárgyazó beszédével a szent asztalhoz, melynek körében jól esett más vallásuakat, még papokat is látnunk. Az ősz T a y l e r s leánya, kivel látogatásunkra jött, szintén részt vettek a szeretet eme közös vendégségében. Átalában az egész isteni tisztelet nagyszerű benyomások között folyt le, s daczára annak, hogy 3 s fél órát tartott, a közönség nem látszott kifáradni, s mindenki lelkesedéssel hagyta el a szent helyet, hol délután csaknem egészen más közönség előtt tartá meg az isteni tiszteletet abrudbányai pap, M ó z e s A n d r á s, beszédében szépen tárgyalván a keresztény felvilágosodás diadalát.

A következő napon a d. előtti isteni tisztelet pap szenteléssel volt összekötve. A közönségnek most is csak egy része juthatott bé a templomba. A prédikátor ez alkalommal kolozsvári tanár és pap, S i m é n D o m o k o s volt, ki tudományos becszel bíró beszéde s szép imája által méltó kifejezést adott az ünnepélynek. Ez után a püspök úr intézet az ifju papokhoz tanuságos, a pap kötelességeit körvonalozó főpásztori beszédet. Végül esperest, I n c z e f i J ó z s e f, egy szívre ható imával zárta bé az isteni tiszteletet s egyszersmind a zsinatot is.

Ez vala a templomi szertartások rendje. Ismertetésünket szántszándékkal rövidre szabtuk s főleg a beszédek taglalásába, egyes megragadó helyek idézésébe ereszkedni annyival inkább nem láttuk szükségesnek, mert a nevezetes zsinaton tartott imák és beszédek, a zsinat határozata szerint egy füzetben kiadva alkalmasint egyszerre kerülnek ki sajtó alól a Magvető jelen kötetével s így azokat mindenki megszerezheti, a ki e magasztos ünnepély iránt érdeklél viseltetik s egyszersmind egy közcélú is kész elősegíteni; minthogy azon füzetből békerülendő tiszta jövedelem a tordai közélettanoda javára van szánva.

Isteni tisztelet után mind a két nap közebed következett a megye házához tartozó casinó-helyiségekben. A nagy teremben 300 személyre volt terítve. Itt voltak az egyházi tanácsosok s más valásu notábilítások. A karzatot nőkoszoru diszesitette. Az öröm s lelkesültség itt vett nyilt folyamot, mit a pohárköszöntések folyvást fokoztak. Az első poharat püspök úr emelte ő felségeikre, a királyra és királynéra s fenséges családjokra, mit kitörő éljenzés, mozsárdörgések és zene követett. Ez után a magyar kir. miniszteriumért, gr. Péchy Manó, erdélyi kir. biztos, urért, majd a püspök és főgondnok urakért, sat. sat. hangzottak a toásztok, mindenik mozsárdörgés és zene kíséretében. Aztán jöttek az eszmék: haza, hit-szabadság, türelem, testvériség, sat. A szebb jelenetek közé tartoztak, midőn B a s a, ref. esperest, S z á s z Domokos, kolozsvári és M i k l ó s Miklós, tordai ref. pap, K o l o s i János, r. kath. pap emeltek testvéries poharat az unitárizmusért, unitárius püspökért és unitárius egyházért, báró K e m é n y György, főispán, az unitáriusok főgondnokáért, mint oly tényezőkért, melyek szerintök is a haza szellemi culturájának hathatós előmozditói, a lelki szabadságnak előharczosai. . . . Ah, ha szemlélhettétek volna ti régi harcosok, Méliusok és Blandráták, ti Dávid Ferenczek és Martinuzzik az utódok közt e testvéries jelenetet! Ha érezhettétek volna az idő szellemét, mely hantjaitok felett háromszáz év mulva lengedez!

A kiválóbb jelenetek közé tartozott az is, midőn az ősz T a y l e r az ángol hitrokonok nevében poharat emelt és üdvözölte (német nyelven) azon testületet, mely velök egy zászló alatt küzd nem csak a polgári alkotmányosság terén, hanem a vallás szent mezején is a józan előhaladás és társadalmi tökéletesedés dicső célja felé. Ők, mint ifjabb testület, bámulattal és tisztelettel hajolnak meg előttünk, kiket három század tövises útain láttak rendületlenül és lankadatlan buzgalommal áthatolni. Megköszöntettek továbbá és méltóan vendégszerető T o r d a városa, a legnagyobb áldozatot hozott k é t e g y h á z k ö r, az aranyos-tordai és kolozs-dobokai, valamint a zsinat gondos gazdászonyai, báró Kemény Gézáné, Szilvásy Gizella és báró Kemény Ödönné, Nagy Gizella urnök fáradhatatlan társaikkal: tisz. Albert Jánosné, Májai Istvánné, Pap Sándorné, özv. Darkó Mihályné, tek. Székely Lászlóné, Székely Jánosné és Tóth Lajosné úraszszonyokkal együtt, végre az egész rendezőség, elnökével, Székely Elekkel sat. Így folyt ez az első és második napon, azzal a különbséggel, hogy

másod napon a köz főasztalhoz nők is ültek a férfiakkal egyesben.

Az ebéi utáni időt a társas körökön kívül, a rendezőség mindenre kiterjedő gondos figyelme következtében, a kivilágított sóbányákba, tordai hasadékba s a vidékre tett kirándulások, színi előadások, tűzi játék, tánczvigalmak és hangverseny tették élvezetessé; ez utolsóban, mely több műkedvelő urak és hölgyek, valamint az akkor Tordán levő kolozsvári szintársulat tagjainak szives közreműködésével jött létre, Murányi Farkas Sándornak egy ez alkalomra írt költeménye szavaltatott el, melyet a lelkes fiatal szerző szíveségéből örömmel közlünk.

Emlékezzünk!

1568 — 1868.

Már forrt az eszmeharcz, zajongva —
 Mint tenger a vihar előtt;
 Egy jajt jelez a vész morajja,
 Hogy rá a föld döbbenve nyög.
 A bércz s a völgy virága vérben;
 Ilyet nem ért a vén Idő.
 Sok ország lön — „Isten nevében“
 Egy pusztá rom, egy temető . . .

A lobogón kereszt a hitjel;
 Isten neve az ajkakon.
 És még is, mennyi gúny a hittel, —
 És mennyi szenny a lobogón . . . !
 A gondolat bilincsre verve,
 Rajongó s bölcs, — vak egyiránt.
 Az Evangelium hitelve:
 A szeretet, mély gyászra vált.

És a nagy fogalom-zavarban
 Egy égi Eszme született,
 Mely mint a láng, zúgó viharban,
 Terjedt e bérczes hon felett.
 „Csak egy az Isten!“ volt az Eszme,

S hitünk alapja lett legott.
 Im itt vagyunk, hol e m l é k e z v e —
 A nagy mult újra fellobog.
 Oh szent s nagy e nap ünnepélye!
 Midőn e kis, de hű sereg,
 Az e m l é k e z é s e h e l y é r e
 Eljött, hogy azt, szentelje meg;
 Legyen e szép, nagy eszme áldott!
 Egykor parány, ma terebély,
 Mely bár vihart viharra látott:
 Terjedve új erőben él . . .
 Mert szép, magasztos, égi tiszta,
 Örökigazság létele;
 A hit oda tért u j r a vissza.
 Hol az ige testet nyere.
 Nem a rajongás, nem a máglyák
 Sötét tanának fénye ez, —
 Mely jégverésként szórva átkát,
 Csak pusztulást, csak vést jelez . . .
 Jött — s újra feltűnt, mint s z i v á r v á n y,
 A letarolt mezők fölött;
 A béke szent könyvét kitárván
 A számüzött vigasz előtt:
 Szeretet volt törvénye — s célja:
 Erkölcsileg új emberek;
 Követve ama tiszta p é l d a :
 Ki a keresztfán szenvedett.
 A z I s t e n e g y . . . m e g o s z t h a t a t l a n !
 Csak ő a kezdet és a vég;
 Hatalma szól fényben, viharban,
 Uralja a tenger s a lég.
 S mert vallva hiszszük ezt, hirdetjük:
 Ő az E r ő , legfőbb V a l ó .
 Imával is c s a k ő t illetjük,
 K i e g y e d ü l M i n d e n h a t ó !
 Ott a szent könyv, e hű bizonyosság;
 É r t j ü k m i i s , m i i r v a o t t ;
 A b e t ű ö l t . Csak az I g a z s á g
 Mi felemelt, s megragadott.

Mi Istenünknek, a ki lélek,
 A lélek által áldozunk;
 Midőn a hit s remény kiégett:
 Csak benne enyhül bánatunk.

S kik egykoron tanítva, bátran,
 Hogy hirdetétek e tanokat:
 Ott haltak el a máglyalángban,
 Vagy ronda börtönök alatt.
 Magunkra álltunk elhagyatva,
 Miként bűnös eretnekek;
 Ott is gyűlöletet aratva
 Hol vetettünk szeretetet.

S ha volt, ki az eszmét megértve
 Pártunkra állt, küzdött velünk:
 Emlékét is szitok kísérte . . .
 Oh több! — gyalázat, mint a bűnt.
 Emlitsem-e a fejedelmet,
 Ki bölcs, nemes, szelid, míg élt?
 Olvassátok a történelmet,
 Miként bírált, miként ítelt . . . !*)

A mult ítelt, — szégyen a korra — !
 Nem értve lelked bölcs szavát;
 Ki mint a nap, pályád — ragyogva,
 Felhők között is megfutád.
 De nézd e kis, hű serget itten:
 Mily ünnepi fényben ragyog . . .
 Emléked áldva anynyi szivben,
 Dicsfény közt tűn fel alakod . . . !

S ott romjaiban Déva vára,
 Ama vérrel szentelt romok . . . !
 A kegyelet szelid virága,
 Soha ki ne hervadjon ott . . .
 A nagy, merész, tűzlelkű Dávid,
 A vértanunak sirja az;
 Ki hű, ki nagy volt mind halálig,
 A szent harcban nemes, igaz.

Gyülölje más, de mi csak áldjuk
 Még a port is, hol nyugszanak;

*) János Zsigmond.

Mert nem hiába volt csatájuk:
 A z e s z m e halhatlan maradt.
 Ez e s z m e üli már ma itten,
 Több százados diadalát;
 Jelélül annak, hogy az Isten
 Abban gyönyört, kedvet talált.
 Nem külső fény, világi pompa,
 E kis sereg, mit felmutat,
 A nagy igazságért harczolva:
 Miénk csupán — az ö n t u d a t.
 Egy hosszú küzdelem a multban,
 Igaztalan üldöztetés,
 Mig vértanui koszorunkban
 Lángolva ég a szenvedés.
 S élünk még is . . . s v e l ű n k a z E s z m e !
 Többé nem csak miénk e hit;
 Miként a tűz, véstől élesztve —
 Térjed nyugattól keletig,
 Fényét ma már nem, nem a máglyák,
 Hanem a s z e l l e m hinti szét . . .
 Nyujtván korunk a b é k e p á l m á t :
 Fogadjuk mint e n g e s z t e l é s t.
 Egy jobb jövő biztos hitével,
 Zengjen szív és ajk háladalt,
 Az idő, mely intéz, vezérel:
 Meghozza a végdiadalt . . .
 Hirdessétek tehát — szétmenvén —
 Mint egykor az Apostolok,
 Erős meggyőződés lángnyelvén:
 Hogy él az Eszme . . . és élni fog!
 Előre bátran! Az I g a z s á g
 Örökfényü vallása ez;
 Jelszónk: a tiszta H i t s z a b a d s á g
 Vezessen a győzelemhez.
 Rendüljenek ha kell a sziklák,
 S muljék el nap, hold, csillagok:
 Hitünk megdönteni ne bírják,
 A rohanó évszázadok!

Ily változatos ünnepélyek és élvezetek közt folyt le e nevezetes zsinat, mely nem kételkedünk, örökre felejthetetlen marad azok előtt, kik abban részt vettek; s egyházi életünkben egy szép pontot fog jelezni az utódoknak. Csak egyet sajnálunk, hogy az unitárius vallás történelmét, melyre díj volt kitűzve, s mely háromszázados évfordulati ünnepélyünknek egy becses emlékeül maradt volna fenn, senki sem írta meg. A kitől vártuk, egy nagy munkájával levén elfoglalva, nem érkezett rá; másokat talán éppen az illetékeségi tudat tartott vissza a pályázattól. Elég az, hogy a várva várt vendég most elmaradt; a jövő talán ezt is nem sokára meghozandja.

Még csak annyit említünk meg, hogy e zsinati gyűlés költségeire az elébb nevezett két egyházkör belső emberei s ekkleziái és Torda városa hozták a legnagyobb áldozatot. Fogadják itt is köszönetünket érte. Az egyesek adományait hátrább közöljük.

A zsinati öröm viszhangja néhány nap mulva Szucságban, Kelemen Bénéjámín házánál hangzott el, hová e lelkes pátriárkánk 70—80 vendéget hívott meg ebédre, neve napjának ürügye alatt. Itt mondott istenhozzádat erdélyi hitrokoninak angol vendégünk is, kit Simén Domokos tanár és Ürmösi Miklós jogász Pestig, jó kívánataink pedig hazáig kísérték, hol barátai és tisztelői szerencsés megérkezése feletti örömnilyánításuk kifejezésére oktob. 13-ra theaestvélyt rendezvén, terjedelmes beszédben adta elő itteni atyafiságos fogadtatását, szerzett tapasztalatait s háromszázados ünnepélyünk általános érdekeltség közötti lefolyását. Jelen cikkünket nem zárhatjuk bé méltóbban, mintha beszédének végét az „Inquirer“ angol hetilap után ide igtatjuk:

Nem vagyok képes kifejezni azt az örvendeztető és felemelő hatást, melyet egy egészen más fajú és idegen nyelvű néppel való szoros érintkezés és mély erkölcsi és vallásos kérdések feletti értekezés, okoz a léleknek. Ekkor tudjuk meg, talán először, hogy mily széles és egyetemes a mi emberiségünk, hogy mindenikünknek egy szive, egy öntudata és egy Istene van. Én újból meg újból éreztem ezt erdélyi meleg szivü és nemes lelkü hitrokonaink közt. Újból meg újból éreztem, hogy a jó embereknek, kik egyszer önmaguk kezdenek gondolkozni és becsülettel biznak az igazságban, a széles világon mindenütt egy czéljok van s ugyan azon alapelvektől lelkesítettnek. Mi mindnyájan egyek vagyunk, egy fajhoz és egy családhoz tartozunk. Nekem ugy tetszik, hogy a jövő civilisatioját két ellenkező oldalról jövő veszély fenyegeti; egyfelől a papi hatalom ama szelleme, mely bárminő név alá rejtődzék, nyakas ellen-

sége az emberi lélek természetes és egészséges előhaladásának, másfelől a képrombolás ama gondatlan szelleme, a vak és szenvedélyes visszahatás ez eredménye, mely hajlandó mindent megsemmisíteni, ellenben, a menyire én tapasztaltam, teljesen képtelen a megtartásra és újjá teremtésre. Én azt hiszem, hogy a missio, melyet a gondviselés ránk, a mi erdélyi és amerikai barátainkra, sőt az észszerű és szellemi vallás minden barátaira bizott, tartozzanak bármely felekezethez vagy országhoz, a következő: az említett veszélyes szélsőségek közt bölcsen és gondosan megállani, a vallást ha lehet megmenteni azon veszélytől, hogy közéjük sodortassék, és megtartani azt boldogabb napokra, szélesebb és nemesebb kifejlődésre. Bátorságunkat nem szabad elvesztenünk számunk csekélysége miatt és azon csekély látható hatás miatt, melyet a társadalomra gyakorlunk. Az elvek hatalmasabbak mint az emberek. Személyünk jelentéktelen lehet, lehet, hogy a mértéket nem ütjük meg, hogy nem teszünk meg mindent, a mit tehetnénk, de az elvek, melyeket vallunk, nagyszerűek, el nem veszhetők és győzhetetlenek, és soha nem szabad elfelednünk, hogy ezek befolyása határtalanul szélesebb mint akármely felekezeti szerkezet határai. A jövő reménye, a mint nekem látszik — és ezt az érzést megerősítette bennem az, a mit láttam és éreztem Magyarországon — az igazság és szabadság azon barátaiban van, a kik szilárdul állanak egymás mellett egy vagy két nagy és alapos elven, különösen pedig a szeretet ama nagy elvén, mely egy szent szövetségben egyesít mindnyájunkat egy atyával fenn és az emberek testvériségével alatt; a mely egyesít minket a szív és öntudat ama vallásával, mely a kereszténység legtisztább kifejezése és legbiztosabb gáranciája, s végre ama nagy és nemes egyességben, melynél fogva eltűrjük egyik a másban a szemlélődő hit és történeti kritika tárgyai feletti amaz eltéréseket, melyek merőben elválaszthatlanok a tudomány növekedésétől és az emberi gondolkozó tehetség becsületes gyakorlásától, de a melynek a helyett hogy szánsalomra méltó kis csoportokra és elszigetelt pártokra oszszanak, azon kötelességnél fogva, hogy becsülettel valljuk meg véleményünket s másoknak is engedjük meg, hogy ugyan azt tegyék, még közelebb és közelebb kellene minket egymáshoz hozni, a bátor igazságosságnak a testvéri szeretet meleg szelleme által mérsékelt élénk és komoly szándékát öntvén mindnyájunk kebelébe. Ez érzéseket hoztam magammal Magyarországról, ezeket óhajtom elterjeszteni itteni testvéreim között is.